

‘גשר לעבור גאולים’ -

יצירת הבנה הדדית בין העולים מאתיופיה לחברה הישראלית

← ראיון עם הרב מנחם ולדמן

אהבה שהפכה למפעל חיים

- מה הביא אותך להתעניין בגורל של יהודי אתיופיה?

- אני קשור לנושא זה שלושים ושתיים שנה. בראשית כהונתי כרב בניר עציון התחילה עלייה 'שקטה' של עולים מאתיופיה שהגיעו לעתלית, למרכז הקליטה. אני הגעתי למרכז הקליטה, ומאז התחלתי לפעול בשדה של קליטה רוחנית, חקר יהודי אתיופיה, קישור בין המורשות וכן בטיפול בעלייה ובקליטה של יהודי אתיופיה. בהמשך חיברתי שמונה ספרים בנושא והייתי נציג הרבנות הראשית בנושאים האלה. מאז 1990, כשעלתה על הפרק שאלת עלייתם של שארית יהודי אתיופיה, אלה המכונים 'פלאשמורה', התרכזתי בעלייתם ובקליטתם; יצאתי לאתיופיה בשליחות המדינה לבדוק את הנושא, ואפשר לומר שהייתי הרב של הממתינים לעלייה ואחר כך ליויתי אותם בהליכי השיבה ליהדות שהם עברו ועוברים בישראל. בדרך זו עלו מאז 1993 קרוב ל-50,000 נפש. עבדתי אתם כנציג הרבנות ובשיתוף פעולה עם ארגונים יהודים מארצות הברית. נסעתי לאתיופיה לצורך זה למעלה מארבעים פעם. בשנתיים וחצי האחרונות אני מנהל את תוכניות היהדות באתיופיה ובישראל מטעם הסוכנות היהודית.

ברצוני לציין את הקשר המיוחד שמתקיים ביני לבין האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך במשך שנים רבות: לאחר 'מבצע שלמה' (1991) הייתי אחראי מטעם האגף על הוראת מורשת ישראל לעולים ברחבי הארץ, ומאז 1993 אני עובד בשיתוף פעולה הדוק ופורה עם האולפנים לגיור והאולפנים לעברית שהאגף מפעיל. כל מערכת ההשבה ליהדות של רבבות העולים, שהיא למעשה גיור לכל דבר, מושתתת על אולפני הגיור של האגף. גם כל המורים ליהדות שנשלחו לאתיופיה במשך קרוב לעשרים שנה, ובאופן מתוגבר בזמן שהסוכנות היהודית פעלה בגונדר

(2011-2013), באו מבין מורי האולפנים לגיור.

- היית שם תקופות ארוכות?

- פעמים רבות שבועיים-שלושה.

- מה 'הצית' אותך לעניין? מה משך אותך אליו?

- כשנכנסתי לנושא ב-1981 פגשתי את העולים שהגיעו אז לעתלית, ובראשם המנהיג הרוחני של יהודי אתיופיה בצפון המדינה, באזור טיגראי, קס אבא יצחק, שהיה אז בן למעלה מ-80, וחשתי כי הנה מגיעים יהודים רחוקים - רחוקים במובנים רבים - הרוצים לקיים חיים יהודיים גם בארץ, אולם חסר אצלם הקשר למסורת היהודית כפי שהיא מקוימת בארץ. גם תושבי הארץ

הוותיקים לא יודעים די הצורך על טיבה של יהדות אתיופיה - מהם שורשיה, מהי מסורתה. 'נדלקתי' לעניין יצירת הגישור אִתם, וגם נכנסתי לעומק המחקר על יהדות אתיופיה. מה שהיה קיים במחקר לא תמיד שיקף את המציאות, וישנם תחומים רבים שלא נחקרו דיים. נעשיתי מעורב בעניין הקליטה הרוחנית שלהם. למדתי את שפתם וראיתי לעצמי שליחות לחבר אותם אלינו ואותנו אליהם. הם בעלי שורשים עמוקים בגרסת יהדות משלהם, וכאן הם פוגשים יהדות שמקוימת באופן אחר. הדרך ליצור גשר היא הקושי הגדול בקליטה שלהם, והיא משפיעה על תחושת הזהות שלהם ועל תחושת שייכותם.

- כלומר, זו הייתה שליחות כפולה: ראית ייעוד להכניס אותם ברוח היהדות המסורתית, ומצד שני - שליחות כלפי החברה הישראלית, לגרום לה להכיר את יהודי אתיופיה טוב יותר?

- אני מעדיף לדבר על יצירת גשר. הם באו עם מורשת המבוססת על התורה, אבל כשמשווים את מה שנהוג בעם ישראל, את מה שהם פוגשים כאן בבית הכנסת וכו', עם מה שהם מביאים אִתם, אז יש מרחק גדול למדי. האתגר הגדול שהיה לנגד עיני: למצוא דרכים שיאפשרו להם להמשיך את המורשת שלהם - בתנאים של ישראל. הדרך היא: הליכה על גשר משותף, כך שהם יוכלו להשתתף בחיי בית הכנסת, ללבוש טלית ולהניח תפילין - מה שלא היה קיים אצלם, להמשיך לשמור שבתות ומועדים ולהקפיד על ענייני הטהרה והכשרות וכדומה. לגבי החברה הישראלית: השקעתי הרבה בהסברה בשכונות ובמוסדות החינוך שבהם נקלטו העולים. ספרי בתחום המחקר על יהדות אתיופיה מאירים את טיבם לקוראי העברית והאנגלית.

הפלאשמורה - פרשה מיוחדת

- בעשרים השנים האחרונות עולים מי שמכונים 'פלאשמורה'. כיצד פעלת בעניינם?

- הפלאשמורה או, כפי שאני מעדיף לכוונתם, 'שארית יהודי אתיופיה', הם צאצאי יהודים שבמהלך מאה-מאה ועשרים השנים האחרונות התנצרו. זיכה אותי הקב"ה שהייתי רב, מנהיג רוחני שלהם, כבר שם, באתיופיה, וכאן, בישראל, שימשתי להם מליץ יושר ועמדתי בראש המאבק להעלאתם.

- אני אשאל אותך באופן פרובוקטיבי משהו: למה זה בעצם היה חשוב? מדוע היינו צריכים להעלות את אלה שהתנצרו?

- התשובה לשאלה הזאת נעוצה בשנים רחוקות יותר, עוד לפני שעלתה שאלת הפלאשמורה. צריך להסתכל ביחס הממסד היהודי כלפי יהודי אתיופיה, ביתא ישראל. חלק ניכר מן הארגונים היהודים בעת החדשה, וגם הממסד הישראלי בתקופת המדינה, לא רצו לראות בהם יהודים. מי ששינה את היחס הזה היה הרב עובדיה יוסף, שהסתמך על מקורות הלכתיים: הרדב"ז - רבי דוד בן זמרה במאה ה-16 ותלמידו המהריק"ש - ר' יעקב קסטרו במאות ה-16-17, ואחריהם הרב הילדסהיימר, הרב קוק והרב הרצוג שראו בהם יהודים. הרב עובדיה יוסף השפיע בפסיקתו בשנת 1973 גם על הממסד הישראלי. בעצם הרב עובדיה יוסף לא חידש, כי רוב המקורות היהודים אומרים דברים ברוח מה שפסק. הוא רק שינה את האווירה הציבורית, שבהשראת המחקר לא התייחסה אליהם כאל יהודים 'משלנו'. אני רואה את עניין יהודי אתיופיה שהתנצרו לאור הגישה ההלכתית ההיסטורית, הגורסת 'ישראל, אף על פי שחטא - ישראל הוא'; אדם שנאלץ להתנצר, או שהמיר דתו אפילו מרצון, זכאי וחייב לשוב ליהדות, ועל החברה היהודית לקבלו. שארית יהודי אתיופיה שבדורנו הם צאצאים למתנצרים, ובוודאי נחשבים כאנוסים. לכן ראיתי חובה להיאבק למענם. משרדי הממשלה וגופים אחרים לא קיבלו את הכלל הזה של

'ישראל, אף על פי שחטא'. דווקא כשזכינו שתהיה לנו מדינה, לראשונה בתולדות היהדות אנחנו מנסים לדחות 'אנוסים' ו'מומרים'. בסופו של דבר, למרות ההתנגדות הראשונית, קרוב ל-50,000 נפש של מה שקרוי 'פלאשמורה' עלו לארץ וישבו ליהדות.

- הייתה לך ודאי מעורבות גדולה ב'מבצע משה' וב'מבצע שלמה'.

- ב'מבצע שלמה' לא עסקתי במבצע עצמו, בכך עסקו אנשי הסוכנות היהודית וגורמים אחרים. אז התחיל השבר של הממסד מול ה'פלאשמורה'. ערב 'מבצע שלמה' התברר שבין הממתינים לעלייה יש גם 2,000 בני פלאשמורה, אבל ממשלת ישראל ויצחק שמיר בראשה סירבו בכל תוקף להעלות אותם, בהשפעת אנשי הסוכנות. רבנים, ובראשם הרב עובדיה יוסף והרב מרדכי אליהו, ניסו לשכנע את יצחק שמיר להעלות אותם, אבל לא עלה בידם. בסופו של דבר, אפשר לומר 'מאת ה' הייתה זאת' - כך אמר לימים חנן פורת ז"ל שהתקשר ליצחק שמיר בליל שבת של מבצע שלמה: אילו היו מעלים את האלפיים ההם, היו סוגרים את העניין ולא מעלים לאחר מכן את עשרות האלפים שהגיעו בשנים האחרונות. אלו שנשארו שם הפכו למוקד תסיסה שגרם להרחבת המאבק ולעלייתם של רבים כל כך.

תהליכי ההשבה וההתקרבות

- האם יש אמצעי בקרה לבדוק באתיופיה איזה אדם הוא ממוצא יהודי?

- הבדיקה שנעשית היא מאוד מאוד מדוקדקת. נכון שבאתיופיה אין מסמכים, אבל התרבות האתיופית, גם היהודית וגם הלא-יהודית, מחייבת אדם לזכור את שלשלת הדורות של אבותיו שבעה דורות לאחור, כי יש איסור חיתון בדרגת קרבה - גם רחוקה כל כך (בניגוד למצב ביהדות ההלכתית, המתירה אפילו נישואי בני דודים). הידע של 'שבעת הדורות' מובנה בתרבות האתיופית, ולכן אפשר בקלות לבדוק אם יש מוצא יהודי. אני יכול לומר שהבדיקות הן מאוד מחמירות, יותר מאשר בארצות חבר העמים, שם יש מסמכים.

- לגבי עניין הגיור: אני זוכר את התקופה שבה יהודי אתיופיה שעלו ב'מבצע משה' נדרשו לעשות 'גיור לחומרה' וראו בכך עלבון גדול. מה דעתך על עניין זה ועל עמדת הרבנות כאן?

- כשהראשונים מקרב יהודי אתיופיה עלו בתחילת שנות השמונים, הם הסכימו לקבל את תהליכי 'הגיור לחומרה'. הם הגיעו בדרך כלל מאזור טיגראי. הקסים שלהם ובראשם הקס אבא יצחק גרסו 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים'. על פי תחושתם, הם מתחברים לעם ישראל ומקיימים את הכתוב בספר יחזקאל: 'וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם' - כך הם הבינו את עניין ה'טבילה'. הייתה כאן מבחינתם 'התנקות מטומאה' של החיים בין הגויים. הם עברו תהליך מאוד מהיר, שעה-שעתיים, שנקרא גם 'חידוש הברית'. כשהתחילו עולים להגיע מאזורים אחרים, משנת 1984 בערך, התעוררה התנגדות. הם ראו בכך פגיעה בזהותם, באמון שלנו בהם שהם יהודים. זה באמת היווה פגיעה קשה בנפשם של יהודי אתיופיה, ואולי גם היו גורמים שונים שליבו זאת. ובאמת פסקו 'הגיורים לחומרה', אחרי שביתות ארוכות והפגנות. אבל זה עד היום 'שבר' שפוצע את יהדות אתיופיה. היהודים שעלו ב'מבצע משה' (1984) וב'מבצע שלמה' (1991) לא עברו 'גיור לחומרה'. זה גורם לכך שעד היום יש בעיות - למשל בנושא חתונות. ישנן רבנויות שלא מוכנות להשיא זוגות אתיופים שלא עברו גיור לחומרה. זה נפתר בדרכים שונות - נישואים באמצעות רב אתיופי וכדומה.

לעומת זאת, הפלאשמורה עוברים כולם תהליכי גיור שלמים. זה לא ברור מאליו, משום שמבחינת ההלכה הם יהודים, אבל הם קיבלו זאת על עצמם, והם נכנסים לשנת לימודים שבה הם עוברים תהליכי גיור. והם מקבלים זאת ללא ערעור.

- היית יכול להגדיר את תוכני היהדות שהם לומדים? מה נכנס למסגרת הזאת?

- אנשים מ'שארית יהודי אתיופיה' התחילו להגיע מן הכפרים החל משנות התשעים הראשונות - תחילה לאדיס אבבה ואחר כך לגונדר, החל מ-1998. ארגון NACOEJ, מיסודם של יהודים בצפון אמריקה, הקים להם בשתי הערים מתחמים קהילתיים. בשנתיים וחצי האחרונות הפעילה הסוכנות היהודית את המתחמים בגונדר. אני הייתי הרב שלהם. בשנת 2005 נסגר המתחם באדיס ונותר רק המתחם בגונדר. הקהילות שנוצרו שם הפכו למעין בתי ספר ליהדות. למתחמים נכנסו רק מי שנבדקו והוכרו כשייכים ל'יהדות אתיופיה'. במתחם יש בית כנסת, בית ספר יהודי, מקווה, ומתקיימות שלוש תפילות ביום. כך שהחיים שם היו חיים יהודיים כהלכה. הם חזרו ליהדות ההלכתית - עם כל המשתמע (כיפה, טלית, תפילות - בשפתם). התוצאה היא שעקב השנים שהם חיו שם, הם הפנימו אורח חיים יהודי - שמרו כשרות, שבת וכד'. כשהם הגיעו לארץ לא נוצר, מה שקרה בעליות הקודמות מאתיופיה, שבר בין הורים ההולכים בדרך המסורת של יהודי אתיופיה לילדים שלמדו כאן את אורח החיים הדתי הנהוג בישראל.

- גם הילדים מעליות אתיופיה הקודמות הלכו לבתי ספר דתיים...

- נכון. אבל כאן זה נעשה לגמרי מרצון המשפחות. הם מתחנכים לא רק בכפרי הנוער, כמו בעליות הקודמות, אלא בדרך כלל במוסדות האיכות של החינוך הדתי - אולפנות, ישיבות. כאן מדובר בקהילה שקיבלה על עצמה את ההלכה. כשהם מסיימים את תהליכי הגיור, אין להם שום ערעור על אורח החיים הדתי, וגם מבחינת הממסד הרבני הם יהודים לכל דבר, ואין מערימים עליהם בעיות בענייני חיתון וכד'.

תהליכי קליטה - מה נעשה, מה ראוי לעשות

- מה אתה חושב על מה שעבר על עולי אתיופיה בארץ, על תהליכי קליטתם בעשרים ומעלה השנים האחרונות?

- יש כאן כמה זוויות ראייה. קודם כול, מדובר בתופעה ייחודית של קיבוץ גלויות. אי אפשר להשוות את עליית יהודי אתיופיה לשום עלייה, לא לעליית שנות החמישים ולא לעליות אחרות. מדינת ישראל קלטה את עולי אתיופיה, אבל הפערים התרבותיים וההשכלתיים בינם לבין האוכלוסייה הוותיקה הם גדולים מאוד. הם הגיעו למציאות של חברה ישראלית שבעה ומדורת יחסית ברווחה. יש כאן שלל קשיים, שמהווים אתגר לחברה הישראלית. מדינת ישראל השקיעה בעלייה הזאת משאבים 'מעל ומעבר'. כל מי שעוסק בקליטה השקיע בהם הרבה יותר מאשר בעליות אחרות. אני חייב, עם זאת, לומר בכאב שחלק מן הממסד היה עוין כלפי העולים הללו. אני מתכוון בעיקר לעולים מן הפלאשמורה - למעלה מ-50,000 איש שבעצם רבים מפקידי הממסד לא רצו בהם. גם בהם משקיעים משאבים רבים, אבל תכופות לא בסבר פנים וברצון טוב. העולים זקוקים ללב, למאור פנים ולידיים מחבקות, ולא תמיד הם מקבלים זאת בממסד ובפקידיו, שבעצם לא רצו אותם. העולים רגישים מאוד ומרגישים בכך. יש צורך בלב ואהבה, ולא רק תקציבים.

החברה הישראלית, 'בגדול', חיבקה את העולים. בסך הכול, מוסדות החינוך, תנועות הנוער וכד' קולטים אותם באהבה. חורה לי מאוד, עם זאת, שמספר מוסדות חינוך השייכים לזרם הממלכתי-דתי משימים עצמם אליטיסטים ומונעים שילוב ראוי של אחינו העולים מאתיופיה יחד עם תלמידיהם. רק ברכה חינוכית תבוא לתלמידיהם כשיקרבו את אחינו העולים.

באשר לעולים עצמם, ולעתים גם אלו המקיפים אותם ו'מודדים' אותם: יש ציפיית-יתר לגבי מהירות ההתערות שלהם. הפער שקיים בתחום ההשכלה בין אתיופיה לישראל לא יכול להימחק בחמש שנים. יש צורך בסבלנות, שלא תמיד קיימת. לעתים העולים מדברים על 'אפליה', כשבעצם אין אפליה. קורה שסטודנטים אתיופים מסיימים מוסדות אקדמיים, לאחר שקיבלו הקלות שונות. בשוק החופשי הם לעתים לא מתקבלים לעבודה, משום שכישוריהם האמתיים לא מספקים - ולא בהכרח בשל 'גזענות' או אפליה. נוצרת תחושת אכזבה שאינה במקומה, לדעתי. המפתח הוא אהבה, חיבוק, קבלה הדדית, תיאום ציפיות ראלי והרבה סבלנות.